

VAKIFLAR Dergisi

XX. SAYI

FİYATI : 5000 TL. KDV DAHİL

SAHİBİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü
Adına
Şener MACUN

SORUMLU
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

İbrahim ATEŞ

İNCELEME KURULU

Sadi BAYRAM
Prof.Dr. Refet YINANÇ
Doç.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ
Veysi YILMAZ
Abdülkerim ERDOĞAN

TEKNİK YÖNETMEN

Abdülkerim ERDOĞAN

TASHİH

Mehmet NARİNCE
Şükran VELİOĞLU
Hüseyin BAŞKAYA

Yayınlanan yazılarda ileri sürülen
fikir ve beyanlardan yazı sahipleri
sorumludur.

Makaleler kaynak gösterilmek
kaydı ile iktibas edilebilir.

Ön Kapak :

1. Akyazılı Sultan Türbesi giriş
işlerinin görünüşü.

2. Sivas Çiğme Minareli medrese.

3. Seyyid Harun Külliyesinde
Hanife Sultan ve Rüstem bey Tür-
beleri.

4. Razgrad'da İbrahim Paşa Ca-
misi giriş kapısı. Üzerinde asma ti-
lit caminin ibadete kapalı olduğu-
nu açıkça göstermektedir.

Arka Kapak :

1. Bağdad'da Seyyid Abdülka-
dir Geylani Türbesi.

2. Bağdad'da Seyyid Abdülka-
dir Geylani Külliyesi genel gö-
rünüğü.

TELEFON (Ankara)

131 78 57

131 11 60/01-89

Basıldığı Yer
Mas Matbaacılık
Ankara
1988

İÇİNDEKİLER

Yrd.Doç.Dr. Haşim KARPUZ, Erzurum Kümbet Köyü'nde Yer Alan İki Yapı	5
Mehmet ÖNDER, Seydişehir'de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi	13
Boris DENİKE/A.Osman UYSAL, Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide	29
Atilla ÇETİN, II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Devleti'nde Arşiv Çalışmaları	39
Remzi DURAN, Konya Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii	47
Dr. Abdüsselâm ULUÇAM, Bağdad'da Abdülkadir Geylani (K.S.) Külliyesi	63
Z.Kenan BİLİCİ, Kastamonu ve Kasabaköy'deki İki Eseriyle Nakkaş Abdullah Bin Mahmut ve Sanat Tarihimizdeki Yeri	85
Bozkurt ERSOY, Bergama'da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri	95
A. Fulya BODUR, Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halları	105
Doç.Dr. Ara ALTUN, Türk Sanat Eserlerinin Merkezî Dökümantasyonu Hakkında Notlar	115
Dr. Abdüsselâm ULUÇAM, Arapgir Gümrükcü Osman Paşa Camii Hakkında	119
Doç.Dr. Aynur DURUKAN, Hani, Hatuniye (Zeynep Hatun Ya da Zeynebiye) Medresesi	131
İbrahim ATEŞ, Vakıf ve Vatan Savunması	169
Yrd.Doç.Dr. Hakkı ACUN, Sivas ve Çevresi Tarihî Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri	183
Mustafa ÖZDAMAR, Namazgâhlar	221
İsmail AYTAÇ, Kömürhan	249
Mehmet ÇAYIRDAĞ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emimi Hacı Halil Efendi Kütüphanesi	265
Yrd.Doç.Dr.Nusret ÇAM, Erzurum'daki Yakutiye Medresesi İle İlgili Bazı Mülâhazalar	289
Prof.Dr. Refet YINANÇ, Eshab-ı Kehf Vakıfları	311
Prof.Dr. Erol CANSAL, Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı	321
Nazif ÖZTÜRK, Ankara'nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü	329
İsmet BİNARK, Arşiv Malzemesini Tahrib Eden Unsurlar, Bunlara Karşı Korunma Metodları ve Arşiv Malzemesinin Restorasyonu	347
Ramazan ACUN, Bilgisayar ve Vakıf Araştırmaları	365
Ömer DEMİREL, 1788-1808 Tarihlerinde Sivas Şer'iye Sicillerinde Geçen Vakfiyeler	377
Ruşen BALTA, Türk Medeni Kanununa Göre Kurulan Vakıflar	385
Dr. Osman KESKİOĞLU, Şumnu'da Türk İslam Eserleri	389
Prof.Dr. Abdurrahman GÜZEL, Vakıfların Millî Birlikteki Rollerini ve Hususiyetle Demir Baba Türbesi	395
Doç.Dr.Bahaeddin YEDİYILDIZ, Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri	403
Prof.Dr. Tuncer BAYKARA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyıl Başlarında Varna	409
Sadi BAYRAM/Hayrettin ERSAL, Bulgaristan'da Müftü Yardımcısı Yetiştiren Bir Vakıf Kuruluşu: Nüvvap	415
M.Kamil DÜRÜST, Varna'da Akyazılı Sultan Tekkesi	443
Ahmet CEBECİ, Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No: 56)	453
Dr. İ.Aydın YÜKSEL, Bulgaristan'da Türk Mimari Eserleri	467
Sadi BAYRAM, Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri	475
Dr. İ.Aydın YÜKSEL, Türk Mimari Tarihi Araştırmacılığı ve Ekrem Hakkı Ayverdi	483

1788 - 1808
TARİHLERİNDE SİVAS
ŞER'İYE SİCİLLERİNDE
GEÇEN VAKFİYELER

Ömer DEMİREL

Tarih araştırmalarında, arşiv belgelerine dayanma ve bu belgelerden yararlanma gereği önemli vakıadır. Osmanlı arşiv vesikalarının bolluğu, incelenenlerinin sayısının çok az olduğu bilinen bir gerçektir. Şer'îye Sicilleri, Osmanlı dönemi vesikalarının arasında, en orijinalidir ve ilk sıralarda yer alır. Bu vesikalarda sosyal ve ekonomik tarihin nazariyesi değil, pratiği saklıdır.

Sivas Kongre Müzesinde (İnkılâp Müzesi), Sivas ve çevre ilçelere ait özellikle Osmanlı Devletinin son iki asrına tekâbül eden 121 adet kayıtlı ve bir kısım kayıtsız Şer'îye Sicili bulunmaktadır. Yapmış olduğumuz bu çalışmada 1788-1808 yıllarına ait 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 numaralı Şer'îye Sicillerinden faydalanılmıştır. Yirmi yıllık dönemi ihtiva eden sekiz defterde, 52 adet vakfiye tesbit etmiş bulunuyoruz.

Vakfiye veya vakıfnâme; vâkıfın, vakfın teşekkülü ve işleyişi hususunda tanzim ettiği hüküm ve kaidelerin kadı tarafından tescilini ihtiva eden hukuki bir vesikadır (1). Vakf kelimesi ise, Arapça'da durdurmak, alıkoymak mânâsında olup, ıstılah olarak VIII. asır ortalarından, XIX. asır sonlarına kadar ki devrede, İslâm ülkelerinin içtimaî ve iktisadi hayatında ehemmiyetti bir rol oynayan dini-içtimâî bir müessesenin adıdır.

Tesbit ettiğimiz vakfiyelerde genel olarak şu özellikler göze çarpmaktadır: Vakfiyenin en üst kısmında vâkıfın ismi ve dua bölümü bulunmaktadır. Vâkıf hakkında geniş bilginin verildiği

diğer bölümde ise, baba adı, mesleği ve şahsi nitelikleri verilmektedir. Kadın vakıfların vekâletini alan iki şahidin ikrarıyla ilgili bölümü takiben, vâkıfın tayin ettiği mütevellî ve nâzırın isimleri zikredilmektedir. Erkek vakfiye sahiplerinin mahkeme huzurundaki ikrarlarını takiben yine kendilerinin seçtikleri mütevellî ve nâzırın isimleri yer almaktadır.

Vâkıf tarafından vakfedilen menkul ve gayri menkullerin tasvirinin yapıldığı bölümde ise, nakit paraların miktarı, diğer menkul ve gayri menkullerin isimleri, çeşitleri, miktarları, buldukları mevkiileri, sınırları belirtilmiştir.

Vakıfların asıl gayesini teşkil eden bölümde de vakf edilmiş gelir kaynaklarının işletilmesi, geliriyle yapılacak hizmetler, mütevellîye, nâzıra ve hizmetlilere (2) verilecek miktarların tesbiti ve vâkıfın koymuş olduğu diğer şartlar yer almaktadır. Ayrıca mezhep imamlarının görüşleri, vakfiyenin tarihi ve şahidler son bölümünü ihtiva etmektedir (3).

A- VÂKIFLARIN ÖZELLİKLERİ

İslâm hukukuna göre vâkıfın; her şeyden önce vakfettiği malın mülkiyetine ve vakıf yapma salahiyetine sahip

(1) Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, İstanbul 1316.

(2) Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İA.XII/2, s. 153-172.

(3) Bu Sınıflama Sivas Şer'î Mahkeme Sicillerinden geçen vakfiyelerin genel özelliklerine göre yapılmıştır.

(ehil), hür, âkil ve bâliğ olması,, borç veya aşırı müsriflik yüzünden malını kullanmaktan alıkonmamış olması gerekir (4).

Vakfiyelerde genellikle vâkıflar hakkında baba ismi, kendilerinin ismi, mesleği, İslâmi sıfatları(Hacı, Hafız, Seyyid) belirtilmiştir. İncelemiş olduğumuz vakfiyelerde göze çarpan en önemli özellik, vâkıfların % 50'sinin kadın olmasıdır. Bu özellik bizi ister istemez bazı tahminlere sürüklemektedir. Şöyleki; bu dönemde Sivas kadınlarının bir kısmı maddî yönden zengin olup mülklerini istediği gibi kullanma özgürlüğüne sahiptir. Kadın vâkıfların dul veya evli olmaları, bu durumu değiştirmemektedir.

Vakfiyelerde, vâkıflar hakkında diğer önemli bir özellik de mensubiyetleridir. Bu konuda yapılan bir araştırmada (5) vakıf kurucularının 65,70'inin askeri sınıf (devletten maaş alan), % 34, 93'nün ise raiyyet sınıfından (devlete vergi veren) olduğu belirtilmektedir.Sivas'a mahsus yapmış olduğumuz araştırmada vâkıfların % 19, 23'nün askeri sınıftan, % 80, 77'sinin raiyyet sınıfından olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Sonuçlardaki zıtlık incelemiş olduğumuz vakfiyelerin bölgesel olmasından ileri gelebileceği gibi, kısa bir tarih dönemi (1788-1808) içerisinde tarañan vakfiyelerin genellikle küçük olmasından da kaynaklandığı düşünülebilir. Vakıf sahiplerinin bir kısmının meslekleri (Penbeci, Bakkal, Çubukçu) diğer bir kısmının da İslâmî sıfatları belirtilmiştir. Askeri sınıftan olan vakıfların bir kısmının büyük vakıflara sahip oldukları ve valilik görevi yaptıkları görülmektedir (6).

Belirtilen özelliklerin yanısıra, bir vâkıfın en fazla 3 vakıf (7). 3 vâkıfında ikişer vakıf kurdukları görülmektedir (8). Ayrıca iki kişinin birlikte bir vakıf, yine üç kişinin birlikte bir vakıf kurduklarını tesbit etmiş bulunuyoruz (9).

B- MÜTEVELLİ VE NAZIRLAR

Mütevelli, vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer'i hükümler dairesinde

idare ve rüyet için tayin olunanlar hakkında verilen bir tabirdir (10). Vazifesi ise vakıf mirasının her türlü gasb ve tecavüze karşı bütünlüğünü korumak, bu mirası daima üretim yapacak halde bulundurmak ve onun gelirlerini artırmak (11) şeklinde belirtilmektedir.

Mütevelli, vâkıf veya nâzır tayin etmektedir 52 vakfiyenin 41'inde mütevelli vâkıf tayin etmiş olup bunlardan 10 tanesinde mütevelli ismi belirtilmiş, birinde ise mütevelli tayin edilmemiştir. Mütevellilerden 28,84 (15 vakfiyede)'ü vâkıfların kendisi, %30.76 (17 de)'sı ise vâkıfın oğlu, kızı, torunu, zevcesi ve kızkardeşi gibi yakın akrabalarıdır. Yine mütevellilerin % 30.76 (17 vakıf mütevellisi)'sı isimleri belirtilmiş yabancılarıdır. Bir mütevellinin ise, dindar ve mütediyyin olması istenmiştir. Vakfiyenin birinde Câmî-i Kebîr mütevellisi, mütevelli olarak tayin edilmiştir.Mütevellisi tesbit edilmemiş sadece bir vakıf vardır.

Vâkıflar yukarıda görüldüğü gibi kendilerini ve yakın akrabalarını mütevelli tayin etmek suretiyle vakıf gelirlerinin bir kısmını ailelerine aktar-

(4) Yediyıldız, ay.

(5) Bahaeddin Yediyıldız, "Türk vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri (1700-1800)", Osmanlı araştırmaları, c.III,İstanbul 1982, s.143-164.

(6) Erzurum Valisi Devletli Alaeddin Paşa Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no: 7, s.169.

(7) Cambaz Hacı Ömer'in Zevcesi Fatma binti Ahmet Vakfiyeleri, Sivas Ş.S. no: 5, s.186-187.

(8) Zarahzade Recep Bey bin Mehmed Paşa Vakfiyeleri, Sivas Ş.S, no: 4, s.160, s.270.

Zarahzade Feyzullah Paşa'nın Hanımı Ayşe Hanım Vakfiyeleri, Sivas Ş.S, no: 4, s.271, no:8, s.36.

Mehterbaşı Mehmed Emin Ağanın Vakfiyeleri, Sivas Ş.S, no:5, s.194, s.195.

(9) Seyyid Abdülbaki Ağa ve Berber Seyyid Abdullah ve Karındaşı Seyyid Halil Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:3, s.229.

(10) M.Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,c.2, İstanbul 1983, 2.Basım.

(11) Bahaeddin Yediyıldız, " XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilâtı",Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, İstanbul 1982, s.171-180.

makta ve böylelikle mülklerini korumaya alıp sürekli olarak aile fertlerine iş ve gelir garantisi temin etmektedir.

Vakıf gelirleri, harcanma özelliklerinden dolayı, hayrî, ailevî ve yarı ailevî olmak üzere üçe ayrılmaktadır (12). Tahlil ettiğimiz vakıfların yarıdan fazlası (% 59.60), yarı ailevî vakıf özelliğini bünyesinde bulundurmaktadır. Zikredilen vakıfların gelirleri hayrî müesseselere ve vakıfın ailesine dağıtılmakta, geriye kalan vakıflar ise (%40, 40) hayrî vakıf özelliği taşımaktadır.

Ayrıca, mütevellilerin %26'sı kadınlardır. Mütevellilerin ücretleri de çok önemli özellikler arz etmektedir. Dört vakfiyede, müteveli ücretleri miktar olarak tesbit edilmiştir (5, 10, 20 guruş şeklinde) (13). İki vakfiyede, vakıf gelirlerinin sülüsü (1/3) mütevelliyeye verilmektedir. Yarıya yakınında gelir fazlası (şart koşulan hayrî harcamaların artanı) mütevelliyeye verilmektedir. Diğerlerine ise, vazifei tevliyet olarak ücret verildiği görülmekte, fakat miktarı belirtilmemektedir. Bir vakfiyede de mütevelliyeye ücret tesbit edilmiştir.

Aslında, mütevellilik vazifesi ile vakıflar, ailelere hizmet ettirilmiştir. Sivas şehri vakfiyelerinde ilginç bir durum gözlenmektedir. Öyleki, câmî, mescid, mektep ve çeşmelerin tamire muhtaç oldukları, hatta yer döşemelerinin bile kalmadığı halde mütevellilerin vakıf gelirlerini kendilerine ayırdıkları belirtilmektedir. Mütevellilerin vali ve kadılar tarafından bu menfi hareketlerinden sakınmaları için ihtar edildiği görülmektedir (14).

Mütevelliliğin bir diğer özelliği, kendileri öldüğü zaman erkek çocukları aynı görevi ifâ etmekte, onların nesillerinin de kesilmesi üzerine bölgedeki câmî imamları veya Câmî-i Kebîr mütevellisi bu görevi devam ettirmiş olmasıdır.

Mütevelliliğin yanısıra, birkaç vakfiyede geçen nâzırlar belli maaş karşılığında mütevelliyeye nezâret eden kişilerdir. Yine bu görevi aileden olanlar yürütmekte ve kendilerinden sonra çocuklarına geçmektedir.

C- VAKFEDİLEN MALLAR

Vakfedilen mülklerin yani gelir kaynaklarının tasviri, vakfiyelerde dikkatle tesbit edilen ve özelliklerinin en ince ayrıntılarına kadar belirtildiği bir bölümdür. Şöyleki, mülklerin (menkul veya gayri menkul) cinsi, çeşidi, miktarı, yeri ve nasıl faydalanılacağı tesbit edilmiştir.

Vakıf gelir kaynakları; tarım işletmeleri, binalar ve nakit para (bir kısmı mülkle birlikte nakit para) şeklinde sınıflandırılabilir (15). Tarım işletmeleri; Vakfiyelerde meyveli ve meyvesiz bahçe, tarla, arsa, köy mezra ve malikâne adı altında geçmektedir. Bunlar, mahsülleri vasıtasıyla vakıflara gelir kaynağı olmakta ve toplam vakıf mülkleri arasında fazla bir yekün tutmaktadır.

Vakıf gelir kaynaklarından binaları, özellikleri itibariyle meskenler ve iktisadi kuruluşlar diye iki gurupta inceleyebiliriz. İcara verilmek suretiyle gelir sağlanan konak, menzil(ev), saray ve kiracıdamı gibi meskenlerin isimleri vakıf gelir kaynakları arasında sıkça zikredilmektedir. Meskenlerden, saray ve konaklar yıllık belli bir ücret (icar) karşılığı kiralanmaktadır. Kullanım şekli ise, Sivas Kiracıbaşı'sı vasıtasıyla İstanbul'dan ve diğer vilayetlerden gelen devlet ricalinin misafir edilmesi suretiyle olmaktadır (16). Vakfiyelerde saray ve konakların şekli muhtevaları konusunda bilgi verilmediği halde, evlerin tüm özellikleri bahsedilmiştir. Ev tipleri genellikle şu özellikleri ihtiva etmektedirler. Normal olarak vasıflandırdığımız evlerde bir göz kış evi, bir üst oda, alt katında odunluk veya an-

(12) Bahaeddin Yediyıldız, " Müessesese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", VD (Ankara 1982), c.XV, s. 23-53.

(13) Abdulkadir bin Abdurrahman Vakfiyesi, Sivas Ş.S., no 5, s.1, Çavuşoğlu Hacı Hasan Vakfiyesi. Sivas Ş.S.,No:3, s.232-233.

(14) Sivas Ş.S, no:1, s. 172.

(15) Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", vd, (Ankara 1985), c.XVIII, s.5-41.

(16) Sivas Ş.S, no:17, s.25, s.95, no:19, s.2.

bar, havlu(avlu), bir göz taşra odası(dış oda), alt katında ahır veya samanlık bulunmaktadır. Büyük evlerde ise bu bölümlere ilaveten, harem odası, kahve odası, divanhane(salon), yazlık, çeşme ve fırındamı vardır (17). Evlerin bir özelliği de vakfedilenlerin hemen hemen hepsinin iki katlı olmasıdır. Ayrıca kiracı damı tabiriyle geçen odalar da zikredilmektedir. Evler yalnız vakfedildikleri gibi diğer mülk ve paralarla da vakfedilmişlerdir. Toplam vakfiyeler içinde %18' e yakını meskenlerle ilgilidir.

Binaların direkt olarak ticâri işlerle ilgili olanları, genellikle dükkanlardır. Sivas şehrinin önemli bir ticâri mevkiinde bulunması sebebiyle çok sayıda çarşısı olup (18) her çarşıda çeşitli mesleklerden işyeri bulunmaktadır (19). Genellikle vakfedilen dükkanları şöyle sıralayabiliriz:Kuyumcu, semerci, duhancı (tütüncü), kılıççı, penbeci (pamukçu), çıkırıkçı, temürcü, tuzcu, bakkal, nalbant, berber, hallaç ve haffaf (ayakkabıcı) gibi dükkanların yanısıra cambaz ahuru, kahvehane, mağaza ve han da geçmektedir. Ayrıca değirmenlere de vakf edilen mülkler arasında sık sık rastlanmaktadır. Bir kısım sanat erbabı ve tüccar, kendi mesleğiyle ilgili dükkanlar vakfetmişlerdir (20).

Gelir kaynakları içerisinde sadece dükkan ve dükkanla birlikte diğer mülkleri bünyesinde bulunduran vakıflar önemi bir yekün tutmaktadır (% 37'ye yakın).

Bunlardan başka vakfedilen mülkler içerisinde, ev eşyalarına da rastlamaktayız (21). Bahsetmiş olduğumuz mülklerin gelirleri, icara verilmek suretiyle, ya tamamen alınmakta veya değirmenlerde ve köy mezarlarında olduğu gibi (7 sehimde 5 sehim, 10 kilede 2.5 kile) miktar tesbit edilmek suretiyle alınmaktadır (22).

Toplam vakıfların yarıya yakını (%43), nakit para ve parayla birlikte menkul ve gayri menkuller meydana getirmektedir. Para vakıfları sayı olarak fazla olup toplam para miktarı bunun aksine azdır. Çoğunun miktarları tesbit edilmiş olmakla beraber, bu miktarların bir kısmı sülüs mal olarak

zikredilmiştir. Miktarı tesbit edilenlerin toplamı onüçbin guruş olarak hesaplanmıştır. Osmanlı yönetiminin kaynağı ve pratiği olan dinî ilkeler, para vakıflarında birtakım menfi icraatlara rağmen yönetimin önderliği ve desteğiyle uygulanabilmiştir (23). Hemen hemen para vakıflarının tamamında onu onbirbuçukdan (%15) faiz geliri konulmuş ve bu durum öyle bir hal almış ki, bu had, haram sayılmamıştır (24).

Vakfedilen nakid para, genellikle şehirde bulunan esnaf ve tüccarlara belirtilen faiz karşılığı verilmektedir (25).

D- VAKFIN ŞARTLARI VE HİZMETLERİ

Vakıf gelirlerinin teferruatlı bir bi-

(17) El-Hac Abdulahad Efendi bin Ali Ağa Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:7, s.83, Ayrıca Türk-İslâm Kültürü özelliklerini taşıyan evlerin fonksiyonel yapısı için; Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", VD, (1968), c. VII, s.53-73.

(18) Vakfiyelerde tesbit etmiş olduğumuz çarşılar şunlardır: Arpacılar Sûkı, Kuyumcular Sûkı, Nalbatlar Sûkı, Bakkal Sûkı, Kılıççılar Sûkı, Tuzcular Sûkı, Penbeciler Sûkı, Mahkeme Sûkı, Kazgancılar Sûkı ve Sûkı Sultani (Sivas Çarşılarının Hepsini birden bu ismin verildiği kanaatindeyiz).

(19) Çarşılar isimlerini veren mesleklerin haricinde diğer mesleklerden dükkanlar görülmektedir.

(20) Cambaz Hacı Ömer'in Zevcesi Vakfiyesi, Sivas Ş.S. no:5, s.186.

(21) Rukiye Hatunun Vakfiyesi,Sivas Ş.S., no:6, s. 89.

(22) Hazinedar Mustafa'nın ehli Fatıma Hatun Vakfiyesi, Sivas Ş.S., no:5, s.271. Al-hac Mehmed Emin Ağa bin Mehmed Ağa Vakfiyesi, Sivas Ş.S., no:6, s.140.

(23) Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakfiyesi ve Bankacılık", VD,(1971), s.39-66.

(24) Hacı Osman Efendi Kerimesi Ümmühan Hatun Vakfiyesi, Sivas Ş.S., no:3, s.114. Mehterbaşı Mehmed Emin Ağa'nın Vakfiyesi, Sivas Ş.S. no:5, s. 194-195. Hacı Eniştenin Oğlu Mehmed Alemdar'ın Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:5, s.240.

(25) Bahaeddin Yedi yıldız, "Sosyal Bütünleşme Açısından Türk Vakıfları", 1.inci Vakıf Haftası, 5-11 Aralık 1983, Ankara 1984. s.34-36.

çimde kaydedildiği gibi giderlerinin de aynı şekilde tesbit edildiğini müşâhade ediyoruz. İleride bahsedeceğimiz üzere, vakıf gelirlerinin toplumun faydasına çeşitli sahalarda sunulduğunu ve toplumun çoğunu ilgilendirdiğini görmekteyiz (26).

İncelediğimiz dönem Sivas şehri vakıflarında tesbit ettiğimiz çok önemli bir özellik, yeni bir eseri meydana getirmekten çok, eskinin muhafazası ve devamının sağlanmasıdır. Yirmi yılda kurulan vakıflar içerisinde yeni bir hizmet ve eser meydana getirilmemiş, mevcut olanların belli başlı eksikleri giderilmeye çalışılmıştır.

Tahlil ettiğimiz vakfiyelerde, giderlerin çoğunu ahiret hayatına yatırım gayesiyle dinî ve hayrî harcamalar teşkil etmektedir. Bu gayeyle, gelirler Müslümanların ibadetlerini yaptıkları câmlara ve cami görevlilerine tahsis edilmiştir. Vakıf harcamalarının çoğunda %75 câmt tamiri, câmlara şemî asel (aydınlatma için), imam, müezzin ve kayyuma belli hizmetler karşılığı (hâtim, mevlüt, ve yasin okunması) vermek üzere ücret ayrılmıştır. Vakıf sahipleri adına Hacca gidilmesi (27) ve Buhârî-i Şerif okutulması vakfın şartları arasında görülmektedir (28). Vakıf gelirlerinin harcanma şartlarında görülen diğer bir özellik, halva (helva) pişirilip, fukaraya dağıtılmasıdır. Yaygın bir adet olması gerekir ki, vakıfların yarısında şart koşulmuştur (%50). Sadece bir vakıfda aşure pişirilip dağıtılma şartı vardır (29). Bu şartın bulunduğu vakıf tesbit etmiş olduğumuz en zengin vakıftır (6.000 guruş). Ayrıca vakıflarda türbelerde şemî asel yakılması (30) ve minare kandilinin yakılması için de harcama ayrılmıştır.

Eğitim alanında ise, vakıflarda mektep tamiri, müderrislerin ücretleri (miktar olarak belirtilmemiş), medresedeki talebe hücrelerinde yakılacak şemî asel hususunda şartlar vardır (31). Ayrıca, Ali Baba zaviyesine çeşitli eşyalar vakf edilmiştir (32).

İncelemiş olduğumuz dönemde belediye ve sosyal hizmetler niteliğinde en fazla çeşme ve pınarların tamirine harcama yapıldığını görmekteyiz. Bunun

yanısıra kaldırım ve sokak tamiri için vakıf gelirlerinden ücret ayrılmıştır (33). Şehrin imar ve tamir faaliyetleri vakıflar vasıtasıyla gerçekleştirildiği gibi, çeşme ve pınarların günümüze kadar korunması sağlanmıştır. Ayrıca, vakf edilen binaların tamir ve korunması da vakıf harcamalarında hemen hemen ilk şart olarak konulmuştur. Gelir kaynaklarının sürekliliği açısından konulan şartın önemi büyüktür.

Vakıf gelirlerinin önemli bir kısmının harcanma şekli de gelirlerin bir kısmının aileye verildiği yarı ailevî vakıflar sayesinde olmaktadır. Dönem vakıflarının en göze çarpan özelliği, daha önce de mütevelliler bölümünde zikrettiğimiz gibi, vakıf gelirlerinden ailelerin büyük oranda istifade etmesidir. Vakıflar, genellikle erkek veya kadın olan aile büyükleri olmaktadır. Aile reislerinin dinî kazanç düşüncesinin yanısıra, vakıf kurmak suretiyle mülklerini aile menfaatleri yönünde korumak, bu yolla aile fertlerine sürekli iş ve maaş temin etme de temel özelliklerdir.

Ayrıca hayır yapan Müslümanların İslâm toplumunda belli bir sosyal üstünlük ve siyasi prestij kazandıkları görülmektedir. Bunun en güzel örneğini Sivas Vilayetinde belli dönemler valilik yapmış olan Zarahızâdeler'in vakıf ve imar faaliyetleri sonucunda kökleşmeye çalışmaları gösterilebilir (34). İncele-

(26) Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", VD, (Ankara 1982). c. XIV, s.1-13.

(27) Zarahızade Feyzullah Paşa'nın Zevcesi Ayşe Hatunun Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:7, s.36.

(28) Zarahızade Receb Bey bin Mehmed Paşa Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:4, s.160.

(29) Zarahızade Feyzullah Paşa'nın Zevcesi Ayşe Hatun Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:8, s.36.

(30) Erzurum Valisi Alaeddin Paşa Vakfiyesi, Sivas Ş.S, no:7, s.169.

(31) Zarahızade Serbevvabin Recep Bey Vakfiyesi, ŞSS, no:5, s.235.

(32) Rukiye Hatun Vakfiyesi, ŞSS no: 6, s.89.

(33) Rabia binti Seyyid Hacı Mehmed Efendi Vakfiyesi, ŞSS, no:5, s.261.

(34) Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Ankara 1980, s.30. Zarahızâdeler'in bu dönemde 5 vakfiyeleri mevcut.

miş olduğumuz dönemden bir kaç yıl öncesinde olmasına rağmen zikretmeye değer bulduğumuz bir vakıf özelliğini de gayrı müslimlerde görmekteyiz. Bu dönemde tesis edilen gayrı müslim vakıf örneklerinde, vakıf gelirlerini Kudüs'de bir kiliseye ve Sayda Dürzi dağında bir manastıra gönderilmesini şart koşmuşlardır (35).

Bütün bu özelliklere ilaveten Osmanlı toplumu, devletin bu güç döneminde dahi, vakıf kurma, topluma yardım etme geleneğini devam ettirmiş ve kısa bir zaman zarfında birçok vakıf kurmuştur. İncelemiş olduğumuz vakıflarda, o dönem Sivas'ı için birçok hizmet gerçekleştirilmiştir. Dönem vakıflarının temel özelliği mevcut olanların devamını sağlamak ve onların bazı ihtiyaçlarını karşılamaktır. Vakıf sahipleri içerisinde kadın vakıfların çokluğu, önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Teşekkül ettirilen vakıflar sayesinde kadın ve erkek vakıflar, toplum için belli hizmetler gerçekleştirdikleri gibi, gerek ahiret hayatlarına bir yatırım yapmış, gerekse mülklerini muhafazaya almak suretiyle kendilerine ve aile fertlerine sürekli gelir ve iş temin etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

a) Sivas Şer'i Mahkeme Sicillerinde Geçen Vakfiyeler;

1- Derviş Mehmed Ağa bin Derviş Mehmed Vakfiyesi, Sivas S.S., no:3, s.6.

2- Hacı Muharrem bin Mahmud Vakfiyesi Sivas S.S., no: 3, s.90.

3- Selim Ağa Çırağı Hacı Tiryaki Vakfiyesi, SSS, no: 3, s.109.

4- Hacı Osman kızı Ümmühan Hatun Vakfiyesi, SSS, no:3, s.114.

5- Abdülbaki Ağa ve Berber Abdullah ve Karındaşı Halil Vakfiyesi, SSS, no:3, s.229.

6- Emine Binti İslâm Vakfiyesi, SSS, no:3, s.232.

7- Çavuşoğlu Hacı Hasan Vakfiyesi, SSS, no:3, s. 233.

8- Abdullah kızı Hanım (Gücük Hanım) Vakfiyesi, SSS, no: 4, s.108.

9- Mehmed Ağa Cariyesi Vakfiyesi, SSS, no:4, s.139.

10- Hacı Fatma Hatun Vakfiyesi, SSS, no:4, s.142.

11- Zaralızade Recep Bey bin Mehmed Paşa Vakfiyesi, SSS, no:4 s.160.

12- Penbeci Hacı Hasan Vakfiyesi, SSS, no:4, s.173.

13- Mehmed kızı Nene Vakfiyesi, SSS, no:4, s.180.

14- Çubukçu Topal Mehmed Vakfiyesi, SSS, no:4, s.184.

15- Ebubekir kızı Ayşe Vakfiyesi, SSS, no:4 s.199.

16- Bekir Çavuşzade İbrahim Ağa Vakfiyesi, SSS, no: 4, s.229

17- Hacı Hüseyin Alemdar bin Osman Vakfiyesi, SSS, no: 4, s.236-237.

18- Zaralızade Recep Paşa bin Mehmed Vakfiyesi, SSS, no:4, s.270.

19- Zaralızade Feyzullah Paşa Zevcesi Ayşe Hanım Vakfiyesi, SSS, no:4,

20- Abdulkadir bin Abdurrahman Vakfiyesi, SSS, no:5, s.1.

21- Hatem Hatun Vakfiyesi, SSS, no: 5, s.154.

22- Bakkal Kara Mahmud Bey Vakfiyesi, SSS, no:5, s.184.

23- Canbaz Hacı Ömer'in Zevcesi Fatma Vakfiyeleri, SSS, no:5, s.186.

24- Canbaz Hacı Ömer'in Zevcesi Fatma Vakfiyeleri, SSS, no:5, s.186.

25- s.187.

26- Mehmed Alemdar bin Kürt Ahmet Vakfiyesi, SSS, no: 5, s.189.

27- Kuyucu Mehterbaşılığı ile mâruf Mehmed Emin Ağa Vakfiyesi, SSS, no:5, s.194.

28- s.195.

29- Ali kızı Ayşe Vakfiyesi, SSS, no:5, s.234.

30- Ahmed Efendi bin Ömer Ağa Vakfiyesi, SSS, no:5, s. 202,

31- Zaralızade Serbevvin Recep Bey Vakfiyesi, SSS, no:5, s.235.

32- Mehmed Alemdar Vakfiyesi, SSS, no: 5, s.240.

33- Ömer kızı Mihriban Vakfiyesi, SSS, no: 5, s.241.

34- Hacı Mehmed kızı Rabia Vakfiyesi, SSS, no:5, s.261.

35- Hazineदार Mustafa'nın Zevcesi Fatma Hatun Vakfiyesi, SSS, no:5, s.271.

36- Rukiye Hatun Vakfiyesi, SSS, no:6, s.89.

37- Mustafa kızı Fatma Vakfiyesi, SSS, no:6, s.108.

38- Mustafa Çelebi Vakfiyesi, SSS, no:6, s.136.

39- Mehmed Emin bin Mehmed Ağa Vakfiyesi, SSS, no:6, s. 140.

40- Saime Binti Hacı Abdullah Vakfiyesi, SSS, no:7, s.30.

41- Alime ve Fatma Hatun Vakfiyesi, SSS, no:7, s.42.

42- Derviş kızı Emine Vakfiyesi, SSS, no:7, s.73.

43- Hacı Abdulahad Efendi bin Ali Ağa Vakfiyesi, SSS, no:7, s.83.

44- Erzurum Valisi Alaeddin Paşa Vakfiyesi, SSS, no:7, s.169.

45- Tuzcu Sipahioğlu Hafız Abdullah bin Ahmed Vakfiyesi, SSS, no:8, s.17.

46- Taşcıoğlu Hüseyin Efendi Vakfiyesi, SSS, no:8, s.20.

47- Sabiha Hatun Vakfiyesi, SSS, no:8, s.30.

48- Zaralızade Feyzullah Paşa Zevcesi Ayşe Hatun Vakfiyesi, SSS, no:8, s.36.

49- Ümmügülsüm Hatun Vakfiyesi, SSS, no:8, s.69.

50- Odabaşı Mehmed Ağa Vakfiyesi, SSS, no:8, s.151.

51- Kaya Ahmed kızı Fatma Vakfiyesi, SSS, no:8, s.166.

52- Hasan kızı Ayşe Vakfiyesi, SSS, no:8, s.167.

3 Numaralı Defterde 7 Vakfiye 1203 tarihli.

4 Numaralı Defterde 16 Vakfiye 1206-1209 tarihleri arasında.

5 Numaralı Defterde 12 Vakfiye 1211 tarihli.

6 Numaralı Defterde 4 Vakfiye 1214-1217 tarihleri arası.

7 Numaralı Defterde, 5 Vakfiye 1217-1220 tarihleri arası.

8 Numaralı Defterde, 8 Vakfiye 1220-1223 tarihleri arası.

b) Diğer Belgeler.

Sivas Ş.S, no: 1,2,17, 19.

c) Diğer Eserler.

ÇAĞATAY, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık", VD, c.IX, (19-71), s.39-66.

MERT,Özcan, *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980,

PAKALIN, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* c.2, İstanbul 1983, 2.Basım.

Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul 1316

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf", *İA*, III/2, s.153-172.

YEDİYILDIZ, B, "Türk vakıf kurumlarının sosyal tabakalaşmadaki yeri (1700-1800)", *Osmanlı Araştırmaları*, c.III, İstanbul 1982, s.143-164.

YEDİYILDIZ, B, "XVIII. Asırda Türk Vakıf Teşkilâtı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, İstanbul 1982, s.171-180.

YEDİYILDIZ, B, "Müesseseler Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", *VD*, (Ankara1982) c.XV, s.23-53.

YEDİYILDIZ, B, "Vakıf MüessesesininVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *VD*, (Ankara 1982), cIV, s.1-13.

YEDİYILDIZ, B, "Sosyal Bütünleşme Açısından Türk Vakıfları", *1 inci Vakıf Haftası, 5-11 Aralık 1983*, Ankara 1984.

YEDİYILDIZ, B, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", *VD*, (Ankara 1985), c.XVIII, s.5-41.